

Dumézil & Co

Trefunktionelle forskere og tænkere. Et mindre galleri¹

BERNHARD LANG

ENGLISH ABSTRACT: *This article presents a gallery of three-functional thinkers for inspiration, in the spirit of Hans Jørgen Lundager Jensen and the kind of religionsvidenskab he practices.*

DANSK RESUMÉ: *Artiklen præsenterer et galleri af trefunktionelle tænkere til inspiration i Hans Jørgen Lundager Jensens ånd – og den form for religionsvidenskab han praktiserer.*

KEY-WORDS: *Dumézil; three-functional thinkers*

Med Jupiter, Mars og Quirinius dominerer en trefoldighed i den romerske gudeverden. Jupiter som den suveræne verdenshersker og Mars som krigsgud legemliggør samfundets ideologiske overbygning. Quirinius står omvendt for fundamentet eller, om man vil, underbygningen: Samfundsforsyningen med alt, hvad det kræver. Det gælder ikke mindst de næringsmidler, som den frugtbare jord skænker landmanden. George Dumézil skrev i 1966 en omfattende bog om netop disse tre skikkelser: *La religion romaine archaïque* (2. rev. udg. 1974). Dens mål er at beskrive en antik kultur, der hæger om et harmonisk og hierarkisk verdensbillede. Når samfundets tre funktionsbærere, som de tre guder vogter over, indgår i harmonisk fællesskab, råder frelsen. Forudsætningen er en stærk statsledelse (den første funktion), en slagkraftig hær (den anden funktion) og en bondestand, der er villig til at underkaste sig ledelsen (den tredje funktion).

Dumézil observerede og beskrev den 'trefunktionelle teori' for arkaiske, indoeuropæiske kulturer, ligesom han gjorde sig til talsmand for den i analyser af kulturelle fænomener. Han har imidlertid ikke i den sammenhæng fået nogen stor følgeskare.

¹ Bernhard Langs bidrag er oversat fra tysk til dansk af Anders Klostergaard Petersen.

Ironisk var det i maj 1968, tidspunktet for Pariserstudenternes opstand, hvor første bind af hans hovedværk *Mythe et épopée* udkom med undertitlen *L'ideologie des trois fonctions dans les épopées des peuples indo-européens*. Værket var tilegnet Pierre Brisac, en ung general i den franske hær, til minde om hans militærtid under Første Verdenskrig. Det var en nostalgisk erindring om et gloriøst militært eventyr. Brisac var af jødisk oprindelse og aktiv i modstandskampen (*la résistance*) under den tyske besættelse af Frankrig. Det fremgår dog ikke af tilegnelsen. Dedikationen var imidlertid lige så fremmed for tidsånden i maj 1968 som den trefunktionelle ideologi.

I løbet af kort tid skabte 68-generationen en ny kulturel og akademisk verden. De havde ikke længere som Dumézil og hans samtidige Mircea Eliade interesse for det arkaiske, men derimod det anarkistiske. Hverken struktur, organisation eller harmonisk sammenspil mellem forskellige kræfter gjaldt længere som ledende paradigme. Det gjorde derimod det konfliktuelle, fragmentariske og ludiske, at alle faste strukturer lod sig afsløre som udtryk for en repressiv ideologi. Revolte og opstand i stedet for harmoni og tradition. Den, som forskrev sig til harmonien, brændemærkedes som konservativ, kontraprogressiv, som mørk medskyldig i social undertrykkelse og udnyttelse.

I mellemtiden har 68-generationen mere eller mindre nået sin afslutning, og måske har sansen for den trefunktionelle analyse igen fået en chance – ikke som ideologisk grundlag for samfundet, men som analytisk metode i forhold til social og kulturel struktur. Det mindre galleri af trefunktionelle tænkere og forskere, jeg her præsenterer, er tilegnet Hans Jørgen Lundager Jensen, som i en ikke-harmonisk tid i det mindste har bevaret et åbent sind for Dumézils tænkning. Det gælder særligt bogen *Suveræniteten, kampen og frugtbarheden. Georges Dumézil og den indoeuropæiske ideologi* skrevet sammen med Jens Peter Schjødt. Det har især været den bog, der inspirerede mig til at give mig i kast med en trefunktionel analyse af den bibelske gudsforestilling (Lang 2002).

I det følgende galleri er de forskellige personer arrangeret i tidslig rækkefølge. For at gøre sammenligningen mere tilgængelig har jeg markeret de tre funktioner med betegnelserne TF1, TF2 og TF3. Det vil sige, at de ud fra følgende mønster tilnærmelsesvis modsvarer den første, den anden eller tredje af Dumézils beskrevne tre funktioner:

TF1 = Førstefunktionen: suveræn dominans, visdom, intellekt, præsteskab, religion.

TF2 = Andenfunktionen: Kraft, vold, voldsudøvelse, krig, krigerstand.

TF3 = Tredjefunktionen: Frugtbarhed, landbrug, rigdom, sundhed, seksualitet.

I. Jeremias

Jeremias virkede omkring 586 f.v.t. i Jerusalem i en generation, som oplevede afslutningen på det jødiske monarki og deportationen af Judæas' overklasse til Babylon: Et vendepunkt i Israels historie. I den bog, der forbindes med Jeremias' navn, og som i

alt fald for flere deles vedkommende går tilbage til profeten, finder vi sætningen: "Den vise skal ikke være stolt af sin visdom, den stærke skal ikke være stolt af sin styrke, den rige skal ikke være stolt af sin rigdom" (Jer 9:22 DO92). Profeten taler om de tre ledende klasser inden for samfundet: de rige bønder og kvægbesiddere (TF3), krigerne (TF2) og de vise, under hvilke man utvivlsomt skal forstå embedsstanden (TF1). Blandt disse klasser savner profeten den rette religiøse holdning: Underkastelsen under Israels gud.

II. Platon

Den græske filosof Platon fra Athen (428-348 f.v.t.) er utvivlsomt en af de mest betydningsfulde trefunktionelle tænkere. I hans hovedværk *Staten* (Politeia) udkaster han en statsutopi. Platons ideale samfund består af tre klasser: den filosofiske elite (TF1), vogterne (TF2) og håndværkerne (TF3). Denne trehed beror på menneskesjælens tre kræfter, som Platon betegner som hhv. fornuft, mod og begær. Den filosofiske elites opgave anskueliggøres i den berømte hulelignelse (Syvende bog). Se også nedenfor under afsnit XIV om Fukuyama.

III. Bernhard af Clairvaux

Bernhard (1090-1153) var abbed af cistercienserklosteret i Clairvaux, der ligger midt mellem Basel og Paris. Han var ikke nogen systematisk trefunktionel tænker; men man finder i hans værker interessante spor af en sådan tænkning. Et eksempel får række. I sin *20ende Prædiken over Højsangen* hedder det om Jesus: "Han elskede ømt (dulciter), vist (sapienter) og stærkt (fortiter). Med ømhed mener jeg: Fordi han iførte sig kødet; med forsigtighed, fordi han undgik skyld, med styrke, fordi han overvandt døden" (vol. 5, 279). Bernhard tilskriver altså Kristus herskerens egenskaber (visdom, TF1), krigerens (styrke, TF2) og den elskendes (TF3). Som hersker og frelser må Kristus ikke alene besidde visdom, men også de to øvrige dyder for at føre verden tilbage til en harmonisk tilstand.

IV. Erasmus

Vi skylder den betydningsfulde humanist Erasmus af Rotterdam (1467-1536) et værk med titlen *Institutio Principis Christiani* (Opdragelse af den kristne hersker). I det finder vi også en beskrivelse af Guds egenskaber. Ham tilkommer tre egenskaber: Den højeste magt eller kraft (summa potentia, TF2), den højeste visdom (summa sapientia, TF1) og det højeste gode (summa bonitas, TF3) (Vol. 5, 150). Denne sammenstilling overrasker ikke, eftersom Gud i sig selv må udgøre den højeste form for harmoni. I sammenhæng med bogen tjener beskrivelsen til at fremmane et forbillede for den kristne hersker.

V. Jakob Boehme

Boehme (1575-1624) var en produktiv forfatter og egensindig tænker og på en og samme tid skomager og intellektuel. Hans første større værk bærer titlen *Drey Principien* eller mere præcist *Beschreibung der drey Principient göttliches Wesens. Das ist von der ohn Ursprung ewigen Geburt der Heiligen Dreifaltigkeit Gottes*. Den behandler tre aspekter ved Gud – hans retfærdighed og visdom (TF1), hans magt og styrke (TF2) samt hans kærlighed (TF3). Mens mange af Boehmes værker præges af at være vanskeligt forståelige, viser han sig i *Drey Principien* (1619) som en klar tænker – i kraft af den trefunktionelle teori. Særligt iøjnefaldende finder Boehme modstillingen mellem magt og kærlighed eller i hans terminologi: “den dunkle vredes- og barskhedsild” på den ene side og på den anden side “den bløde og lyse kærlighedsmagt.” Begge er forviklet i en dialektisk proces i en stadig udveksling med hinanden.

VI. Thomas Campanella

Den italienske dominikanermunk Tommaso Campanella (1568-1639) udviklede en særlig metafysik. Den består i en lære om tre grundprincipper (primalitates): Magt (potentia, TF2), visdom (sapientia, TF1) og kærlighed (amor, TF3). Styringen af den utopiske stat beror på disse tre principper, sådan som Campanella fremstiller det i skriftet *Civitas Solis* (Solstaten). Denne civitas er egentlig en by, der regeres af en filosof (metaphysicus), som kaldes sol (sol). Under ham står tre fyrster med navnene Pon (forkortelse for potentia), Sin (sapientia) og Mor (amor). Ved bymuren fremstilles alt, der er værd at vide, i billeder; en tanke, som vor næste tænker i galleriet, Comenius senere tager op.

VII. Johann (Jan) Amos Comenius

Den böhmiske tænker og pædagog (1592-1670) regnes for grundlægger af pædagogikken. Hans *Didactica magna* læses fortsat. I den udvikler Comenius sin tanke om de tre rødder, ud af hvilke alt – hele universet – er skabt: Guds visdom (moudrost, TF1), Guds magt (moc, TF2) og Guds goder (dobrota, TF3) (51-52). Man tænker straks på den tilsvarende forståelse hos Erasmus.

VIII. Arthur Schopenhauer

Måske læses den tyske filosof Arthur Schopenhauer ikke så meget længere, men et af hans værker nyder fortsat stor udbredelse, *Aphorismen zur Lebensweisheit* (1851). De viser pessimisten fra hans forsonlige side. Bogens andet kapitel bærer titlen “Von dem, was einer ist”, i hvilket der udfoldes en praktisk antropologi. Schopenhauer taler om menneskets tre fysiologiske grundkræfter. De er: 1) reproduktionskraften, der er ansvarlig for spisen, drikken, fordøjelse og søvn (TF3); 2) irritabiliteten – et antagelig af Schopenhauer selv dannet ord. Dertil hører spadseren, springen, brydning, dans, fægtning, ridning og krig – alle beskæftigelser, der kræver kropslig styrke (TF2); 3) sensibilitet, ansvarlig for skuen, tænken, musiceren, læring, læsen og filosofien (TF1) (35).

I kapitlet siger Schopenhauer også til sin læser, at menneskelig lykke består for 90 procents vedkommende af fysisk sundhed. Det ville, ifølge Schopenhauer, være tåbeligt at ofre sin sundhed for berømmelse, embede eller videnskab.

IX. Max Weber

Weber (1864-1920), grundlægger af den tyske sociologi, forbrød sig betragteligt mod Schopenhauers råd om ikke at ofre sin sundhed for videnskaben. Han arbejdede hyppigt for meget. Et hovedelement hos Weber er udarbejdelsen af en typologi for tre rene og legitime ledelses- eller autoritetsformer, som man finder i hans værk *Wirtschaft und Gesellschaft* (122-76). De tre former er: 1) Rationel ledelse udtrykt i den moderne forvaltning; 2) traditionel ledelse baseret på herkomst og rigdom; 3) karismatisk ledelse, der hos Weber sættes i forbindelse med karismatisk krigeriskhed (TF2). I moderniteten spiller den traditionelle autoritet imidlertid en stadig mindre rolle, ihvorvel den dog nyder et efterliv i de bestående monarkier. Samspillet mellem rationel og karismatisk autoritet er for Weber typisk for det moderne, hvorved den karismatiske autoritet udøves af valgte statsoverhoveder. Med denne typologi grundlagde Weber den moderne ledelsessociologi.

X. Rudolf Steiner

Filosoffen og grundlæggeren af antroposofien, Rudolf Steiner (1861-1925) meldte sig i debatten om genopbyggelsen efter Første Verdenskrig. Han foreslog en inddeling af samfundsorganismen i tre lemmer: Erhvervslivet, retslivet (politik) og åndslivet (Steiner 1919). Hvis vi betragter denne tredeling i lyset af Dumézils perspektiv, lader erhvervslivet sig forstå som tredjefunktion (TF3), åndslivet som førstefunktion (TF1) og retslivet som første- og andenfunktion – det lovgivningsmæssige tilhører førstefunktionen, medens politiet repræsenterer andenfunktionen. I et foredrag fra 24. november 1918 udtrykte Steiner sig på en måde, der mere præcist modsvarer den trefunktionelle tænkning. Vi må, sagde han, strengt adskille det politimæssige og militære, dvs. "sikkerhedstjenesten" (TF2), fra den erhvervsmæssige organisering (TF3) og åndslivet (TF1). Ethvert af disse tre områder må have sit eget liv og lade sig udfolde i overensstemmelse med dets egen lovmæssighed (Vol. 185a, 217-18).

XI. George Dumézil

På dette sted lader den franske lærde Georges Dumézil (1898-1986) sig indplacere i vort galleri. Videnskabshistorisk indtager han en rolle som lingvist, sociolog og religionshistoriker. Ifølge Dumézils tidlige arbejder er trefunktionelle strukturer altid og de facto bestående socialstrukturer. Senere erkendte han, at talen om tre funktioner også kan være adskilt fra eksisterende tankeformer knyttet til det faktiske liv. Eftersom jeg allerede henviste til den trefunktionelle struktur i begyndelsen af dette lille studie, får det her række at referere tilbage til indledningen.

XII. Ernst Kretschmer

Den tyske psykoanalytiker, ansat ved Eberhard-Karls Universität i Tübingen, blev kendt gennem sin bog *Krperbau und Charakter* (førsteudgave 1931). Bogens tese lyder: I befolkningen lader tre typer kropslig konstitution sig erkende: de helt slanke, næsten benede, ‘astenikerne’ eller de ‘leptosome’; de bredskuldrede, muskulære, sportslige atleter og de snarere klejne, velernrede ‘pyknikere’. Kretschmer mente i de tre konstitutionstyper at kunne fastslå anlæg for bestemte egenskaber og sygdomme. Også karrierevalg, mente han, var medbestemt af den kropslige forfatning. Særligt blandt ‘geniale’ mennesker lader det konstitutionsbetingede jobvalg eller tilsvarende livsskbne sig fastslå. Calvin, Locke og Voltaire er leptosome tænkere, medens man hos Luther, og tiltagende med alderen, ser den pykniske bondesøn træde frem. Rekrutterer man soldater og politi, bliver helt naturligt atletiske typer foretrukket. Ud fra dette er det ikke svært at se, hvordan den atletiske type skal tilregnes TF2, medens den leptosome hører TF1 til og pyknikerene TF3.

XIII. Geo Widengren

Widengren (1907-1996), som var svensk orientalist, iranolog, religionshistoriker og fremtrædende repræsentant for Uppsala-skolen, var fortrolig med Dumézils arbejde. I et kapitel i artikelsamlingen *Kungar, profeter och harlekiner* beskæftiger Widengren sig med en trefunktionel scene i Det gamle Testamente. Det gælder Salomos drøm i Første Kongebog kap. 3 (“Salomos vishet och Paris’ dom”, 36-42). Salomo, som af Gud er blevet spurgt til et ønske, beder om at modtage visdommens gave (TF1). Fordi det er en gave, som er Gud velbehagelig, opnår Salomo yderligere to gaver: Sejr over sine fjender (TF2) og betydelig rigdom (TF3). Widengren gjorde udtrykkeligt brug af Dumézils trefunktionelle teori i sin forståelse af de guddommelige gavers trefoldighed. Han mente at erkende en indoeuropæisk indflydelse på den bibelske fortælling. Det lader sig ganske vist ikke udelukke, men man kan – anderledes end Dumézil selv og Widengren – også tænke en trefunktionel struktur uden for de indoeuropæiske kulturer. Widengrens korte artikel udmærker sig gennem sin romantiske stil, der i valget af bedagede ord har en særlig charme. Hvem er endnu i dag i stand til at skrive s elegant?

XIV. Francis Fukuyama

Den amerikanske politolog Fukuyama (født 1952) påberåber sig ofte Platons sjlelre. Den tilskriver sjælen tre kræfter: Fornuftens kraft (TF1), bestræbelsen på at opnå elementr behovstilfredsstillelse som tørst og sult (TF3), og det stridbare risikovillige mod (TF2), jf. afsnit II om Platon. I stabile, moderne samfund som det amerikanske udgør erkendelse (TF1) og forplejning med livsndvendigheder (TF3) ikke noget stort problem. Anderledes forholder det sig med *thymos* (TF2). Ambitiøse mennesker, som vil udmærke sig fra andre og efterstræbe magt og indflydelse, forskriver sig til denne. Bliver *thymos* til *megalothymia* som hos politikere som fx Trump, Erdogan og Putin, er

det demokratiske samfundssystem truet. Måske kan man sige, at i førmoderne som i moderne samfund udgør andenfunktionen altid en bekymrende faktor.

En kort epilog

Vi er nået vejs ende. Helt efter hensigten skal dette mindre galleri af trefunktionelle forskere og tænkere stå ukommenteret. Hans Jørgen ville være den ideale *perieget* eller rejsefører gennem denne udstilling. For hvert af disse tretten portrætter ville han rynke panden for så at mesmerisere alle, som lytter til ham, og intonere den sirenesang, der et langt akademisk liv er udgået fra den form for religionsvidenskab, som han forlanger og praktiserer.

LITTERATUR

Bernhard af Clairvaux

1994 *Sämtliche Werke lateinisch-deutsch*, udgivet af Gerhard B. Winkler, Tyrolia.

Comenius, Johann Amos

1964 *Centrum securitatis*, udgivet af Klaus Schaller, Quelle & Meyer.

Erasmus af Rotterdam

1968 *Ausgewählte Schriften. Acht Bände lateinisch und deutsch*, udgivet af Werner Welzig, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Fukuyama, Francis

1992 *The End of History and the Last Man*, Penguin

2018 *Identity. The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*, Profile Books.

Lundager Jensen, Hans J. & Schjødt, Jens Peter

1994 *Suveræniteten, kampen og frugtbarheden*, Aarhus Universitetsforlag.

Lang, Bernhard

2002 *The Hebrew God. Portrait of an Ancient Deity*, Yale University Press.

Schopenhauer, Arthur

2003 *Aphorismen zur Lebensweisheit*, efterord af Hermann von Braunbehrens, Insel Verlag.

Steiner, Rudolf

1919 *Die Kernpunkte der sozialen Frage*, Greiner und Pfeiffer.

1963 *Gesamtausgabe*, Rudolf-Steiner-Verlag.

Weber, Max

1980 *Wirtschaft und Gesellschaft*, 5. reviderede oplag udarbejdet af Johannes Winckelmann, Mohr-Siebeck.

Widengren, Geo

1961 *Kungar, profeter och harlekiner. Religionshistoriska uppsatser*, Bokförlaget Aldus.

Bernhard Lang, Professor Dr. Phil.
Universität Paderborn